

İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi

A. Kadir Çüçen

İnsan hakları düşüncesinin gelişimini açıklarken belli bir bakış açısından hareket edeceğim. Benim konuya bakış açım, yani insan hakları kavramının tarihsel gelişimini ortaya koyarken referans noktam, insanların oluşturdukları toplum ve devlet düzeninin yapısı ve bu yapı içinde insanın, yani bireyin devlet ve yönetim biçimi karşısındaki durumudur. Başka bir söyleyişle, insan haklarının ne olduğunu ve nasıl bir serüven geçirerek günümüze ulaştığını anlamak için devlet, toplum ve birey ilişkilerine bakmak gerekir. Bu nedenle, özellikle tarihsel süreç içinde ortaya çıkan devlet ve toplum sistemleri içinde insanın yerine ve aldığı değere bakmak konuya açıklık kazandıracaktır. Çünkü insan hakları, ancak toplum içinde yaşayan insanların sahip olduğu ve geliştirdiği hak ve özgürlüklerdir.

Temele alınan bu bakış açısını daha iyi anlatabilmem için önce "İnsan nedir?", "Hak nedir?" ve "İnsan hakları nedir?" sorularına kısa bir yanıt arayacağım. Daha sonra -ki bu kısım yazımın ana kısmını oluşturmaktadır- devlet-insan ilişkilerini tarihsel sıra ile ele alıp bu süreçteki insan hakları anlayışlarına açıklayacağım. Bu kronolojik süreci hem batı hem de Türk toplumu açısından yapacağım.

İnsan Nedir?

İnsan; hem biyolojik hem de toplumsal varlıktır. Diğer tüm canlı varlıklar gibi, onun da yaşamını sağlayan bir organizması; yani canlı bir bedeni vardır. Bu, onun biyolojik yapısıdır. Biyolojik yapısını sürdürebilmek için insan, diğer insanlarla bir arada bulunmak zorundadır. Ancak o, toplum içinde olduğu sürece yaşayabilir. Bu nedenle, insan aynı zamanda da toplumsal bir varlıktır.

İnsan; düşünen, bilen, eylemde bulunan, karşılaştığı varlık ve nesnelere değer atfeden, onlara karşı çeşitli tavırlar takınan bir varlıktır. Ayrıca insan; isteyen, arzu eden, seçen, özgür olan, toplum ve devlet kuran, öğreten ve öğrenen, sanat, teknik ve bilim yapabilen, konuşan ve gülen bir varlıktır. Bütün bu nitelikler, insanı insan yapan öğelerdir. İnsanın olduğu her yerde, bu özellikler koşulsuz olarak gerçekleşmektedir. İnsanın bu özellikleri arasında sıkı bir bağ ve ilişki vardır. Örneğin; insan bilen ve düşünen bir varlık olarak, sanat, teknik ve bilim alanlarında çeşitli bilgi ve eserler üretir.

İnsan, diğer canlı varlıkların arasında özel bir yere sahiptir. Çünkü diğer canlı varlıklarda bulunmayan bazı özellikleri, insan taşımaktadır. Örneğin; düşünme, konuşma, bilgi

edinme, araç üretme, sanat ve teknik oluşturma yalnızca insana özgüdür. Bu nedenle insan, canlılar dünyasının en gelişmiş varlığıdır.

Bazı üstün özelliklerine ve en gelişmiş canlı olmasına rağmen, insan doğar doğmaz bu özelliklerini kullanacak güçte değildir. İlk çocukluk yıllarında ayakta kalabilmek için diğer insanlara muhtaçtır. Fakat insan, doğal olarak ya da eğitim yoluyla, sahip olduğu yetenekleri geliştirebilecek bir yapıya da sahiptir.

İnsan, uzun bir çocukluk dönemine sahiptir. Hem bu çocukluk döneminde hem de daha sonraki dönemlerde diğer varlıklara karşı koyabilmek için, bir toplum içinde yaşamak zorundadır. Çocuk, anne ve babanın bakımı, gözetimi altında büyür. Belli bir yaşa gelince, kendisinde var olan veya eğitimle kazanılan bazı özellikleri ortaya çıkar. Örneğin; müziğe, spora yatkın olmak gibi. Çocuk, yetenekleri doğrultusunda eğitilebilen ve bu yeteneklerini geliştirebilen bir canlıdır. Siz de kendinizde var olup da okulda geliştirdiğiniz yetenekleri düşünün. Böylece ilk doğduğunuzda nasıl bakıma muhtaç olduğunuzla, şu anki durumunuzu karşılaştırabilirsiniz.

İnsan, öğrenen ve öğreten bir varlık olduğu için, eğitilebilir. Eğitim; bireyin, bilgi edinmesini, topluma uyum sağlamasını, üretken olmasını ve iyi bir kişi olmasını sağlar. Eğitim, insanın iyi bir kişi olmasını sağlamak için yapılan etkinliklerin tümüdür. Kişi, doğal olarak kendinde bulunan yetenekleri, eğitim yoluyla daha üst seviyelere çıkarabilir. Günümüzde eğitimin amacı; bireyi özgür, demokratik, lâik ve bilimsel düşünen bir duruma getirmektir. Böylece kişi kendi yeteneklerini keşfeder ve onları geliştirme fırsatı bulur. Kendi yeteneklerinin bilincine varan kişi, geleceğinin nasıl olması gerektiğini özgürce belirler.

Eğer kişi özgürse, yapacağı eylemlere de kendisi karar verir. Özgür insan, yeteneklerini geliştirme çabasındadır. Okul, bu yeteneklerin bilimsel ortamda gelişmesini sağlayan bir araçtır. Okul, kişinin yaşam boyu kullanacağı bazı bilgi ve becerilerin öğrenildiği yerdir. İnsanlar, okulda yeni bilgilerle donatılırlar. Böylece, okullarda bilimsel bilgi ışığında, özgür, lâik, demokrat, hoşgörülü, sevgi ile dolu, eşitlikçi, kardeşlik ve barışa önem veren kişiler olarak eğitiliriz.

Hak Nedir?

Hak, kişinin toplumdaki isteyebileceği, talep edebileceği ve kullanabileceği yetkilerdir. İnsan, toplum içinde yaşamaya başlamadan önce özgür bir varlıktı. Düşüncelerini ve istediklerini yapabiliyordu. Toplum kurduklarında bazı istek ve düşüncelerinden vazgeçmek zorunda kaldılar. Yine de toplumsal hayatla birlikte özgürlüklerini devam ettirebilmek için hak kavramını geliştirdiler. Özgürlüğü sağlamak için kişilere hukukça verilen yetkiye hak denir. Haklarımızı kullanmamız ise özgür olduğumuzu gösterir.

İnsanlık tarihi, hak ve özgürlüklerin kazanılma mücadelesiyle doludur. İnsana tanınan hak ve özgürlükler çoğaldıkça devletin ve yöneticilerin gücü azalmıştır. Örneğin; demokratik yönetimlerde, devletin temele aldığı lâiklik ilkesi gereği, vatandaşlarının düşünce ve inanç özgürlüğüne karışılmamaktadır. Vatandaşlar düşünce ve inanç özgürlüğü hakkını kullanarak yaşarlar. Devlet ise bu hakkı güvence altına almak zorundadır.

Hak ve özgürlükler yalnızca devletin haklarını sınırlandırmakla kalmaz. Her kişinin haklarının sınırı, diğer kişinin haklarının sınırında biter. Bir kişi kendi hakkını kullanır-

ken, diğerinin hakkını çiğnememelidir. Diğerinin hakkına saygı duymalıdır. Böylece kişi, elde ettiği haklarla aynı zamanda sorumluluğu da kabul eder. Hak, özgürlük ve sorumluluk birlikte birbirlerini anlamlı hâle getirirler. Hiçbir hak, sonsuz ve sınırsız değildir. Bir hak, diğer bir hakla sınırlanmıştır. Bu sınırlara saygı duymayı görev hâline getirmeliyiz.

Hak kavramının anlamı; yönetimden yönetime, zamandan zamana, toplumdan topluma, çağdan çağa, gelenekten geleneğe göre değişebilir.

İnsan Hakları Nedir?

İnsan; diğer canlılardan farklı olarak bazı özellikleriyle dünyaya gelir. İnsan; düşünen, bilen, karar veren, amaçlı ve ahlâklı davranan, toplum ve devlet kuran, bilim ve teknoloji üreten bir varlıktır. İnsana özgü bu özelliklere tüm insanlar doğuştan sahiptirler. Ancak bunların önce korunması, sonra da geliştirilmesi gerekir. Çünkü bu özellikler, insanı değerli bir varlık yapar. İşte, her insanda bulunan bu özelliklerin korunması ve geliştirilmesi düşüncesi, insan hakları kavramının oluşmasının temelidir.

İnsan hakları kavramı, Yakın Çağla başlayan ve demokrasiyle devam eden süreçte, gerçek anlamına kavuşmuştur. Demokrasinin temel ilkesi, insanın özgür ve eşit bir biçimde kendi kendisini yönetmesidir. Her insan, yasalar önünde eşit olduğu gibi, bu yasalardan hak sahibi olma özgürlüğüne de sahiptir. Ancak insan bunları demokratik bir yönetim biçiminde gerçekleştirebilir. Bu nedenle, insan hakları kavramı da demokratik anlayışla yönetilen ülkelerde gelişmiş ve güvence altına alınmıştır.

İnsan haklarının bazıları, temel hak ve özgürlükler adını alır. Bunlar, insanın insan olduğu için sahip olması gereken birincil ve vazgeçilmez hak ve özgürlüklerdir. Bunlar olmadan diğer insan haklarının gerçekleşmesi olanaksızdır. Temel hak ve özgürlükler, başkasına verilemez ve devredilemez; çünkü onlar, yaşama, kişi dokunulmazlığı, din, vicdan, kanaat ve düşünce özgürlüğü haklarıdır. Temel haklar, kişiye özgü olmasına rağmen, yine de yasalarca sınırları tanımlanmış haklardır. Kişi, kendi temel haklarını korurken, diğerinin temel haklarına saygısızlık edemez ve zarar veremez.

İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi

1. Antik Yunan ve Orta Çağ'da İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi

İnsan hakları düşüncesi, Eski Yunan uygarlığına kadar giden bir geçmişe sahiptir. İnsanlığın ortak mirası olan düşünce mirasını sistemli bir şekilde ilk defa ortaya koyan Eski Yunan düşünürlerinden **sofistler**, insana verdikleri önemle, insan haklarını vurgulamışlardır. Gezgin öğretmenler diye bilinen sofistler, insanların daha rahat, huzurlu ve mutlu yaşamaları için yeteneklerinin geliştirilmesi gerektiğini söylediler. Hatta bunu sağlayacak bir anayasa bile hazırladılar. Onların amacı, her bireyin yeteneklerini geliştirecek bilgiyi öğretmektir. Böylece insan daha iyi bir yaşam koşullarına yükselebilirdi. Çünkü insan özgür ve gelişmeye açık en değerli varlıktır.

Sofistlerin çağdaşı olan büyük düşünürlerden **Sokrates**, **Platon** ve **Aristoteles**, insanın önemini ve değerini kavramış kişilerdir. Sokrates, insanın önce kendisini tanıması

gerektiğini savunmaktaydı. “Kendini bil!” ilkesini herkesin ilke yapması gerektiğine inanmaktaydı. Çünkü ona göre, insan önce kendi değerinin, yeteneklerinin, haklarının ne olduğunu bilmeye çalışmalıydı. Bu nedenle, kendini yönetme biçimi de, insanın en temel hakkı olarak görülmekteydi. Eski Yunan şehir devletlerinde, demokrasi, yönetim biçimi olarak kabul edildi; fakat aynı dönemde kölelik de vardı. Özgür vatandaşlar, seçme ve seçilme hakkına sahipti. Yine de insan hakları düşüncesinin bu dönemde filizlendiğini söylemek olanaklıdır.

Orta Çağ’da ne demokrasi, ne de insan değerli bir varlıktı. Her şey, din ve Tanrı merkezli bir anlayışla açıklanıyordu. Yönetici, yönetme görevini Tanrı’dan almaktaydı. İnsan özgür değildi; tanrısal olana itaat eden ve uyan bir varlıktı. Değerli olan, dinsel ve tanrısal öğelerdi. Bu nedenle, Orta Çağ boyunca insan hakları diye bir şey düşünülmedi ve geliştirilmedi.

13. yüzyılla birlikte kralın yetkilerinin daraltılması gerektiği düşüncesi öne çıkmaya başladı. 1215 yılında İngiltere kralının yetkilerini sınırlayan **Magna Carta Libertatum** (Büyük Hürriyet Fermanı) ilân edildi. Bu fermanla “Kanuna uygun ve mahkeme kararı olmaksızın hiç kimse tevkif edilemez, hapsedilemez, ülke dışına çıkartılamaz, sürgün edilemez.” maddesi yer almıştır.

2. Yeni Çağ’da İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi

14 ve 16 yüzyıllar arası Avrupa’da, Rönesansla, yani yeniden doğuşla birlikte insan tekrar Eski Çağ’daki değerine ulaştı. Matbaa ve pusulanın bulunması sonucu insanlar, hem bilgilerini yaydılar hem de denizler aşırı ülkeleri keşfettiler. İletişim ve bilginin çoğalması sonucu, insan değerli bir varlık oldu. Böylece insanlar; diğer insanların yaşantılarını hem okuyarak hem de o ülkelere giderek öğrendiler. Ayrıca yeni ülkelerin zenginlikleri ve bilgileri Avrupa’ya aktarıldı.

Rönesans dönemi, insanı temel amaç yapan hümanizmin (insancılık) çıktığı dönemdir. İnsan merkezli evren ve toplum düşüncesi, Orta Çağ’ın Tanrı merkezli evren ve toplum anlayışının yerine geçmiştir. Rönesansın en önemli karakteri, en önemli varlığın insan olduğu ve insana ait değerlerin olduğu düşüncesidir. Böylece Orta Çağ’ın katı din öğretisi, reform hareketiyle yumuşatılmıştır. **Martin Luther**, Avrupa Hristiyanlığında reformlara öncülük etmiştir.

18. yüzyıl, Avrupa’da Aydınlanma Dönemi olarak yaşanmıştır. Bu dönemin amacı, insanın evrendeki, toplumdaki yerini ve değerini, insan aklı ile açıklamaktır. Aydınlanma, insan aklının aydınlanması ve yeni bilimsel bilgilerle dolmasıdır. Doğru bilgi, aklın, deneyin ve gözlemin bilgisidir. Amaç; insan aklının ortaya koyduğu bilgilerle, evrene, doğaya, topluma egemen olmak ve yönetmektir.

Bilginin gelişmesi sonucu buhar makineleri bulundu. Fabrikalarda makineler üretim yapan araçlar oldu. Buharlı gemi ve trenlerle ulaşım kolaylaştı. Böylece sanayi devrimi gerçekleşti. Artık insanlar, daha rahat ve kolay yaşama olanaklarına ulaşabiliyorlardı. Fakat bu arada bazıları, ekonomik ve siyasî güçleri ele geçirdiler. Bu nedenle insanlar, hak ve özgürlüklerini egemen güçlere karşı korumaya başladılar. Kralların, derebeylerin, soyluların yasaları yerine, hukuk yasaları önemli olmaya başladı. Artık Tanrı tarafından görevlendirildiği düşünülen kral ve yöneticiler yerine, seçimle iş başına gelen yöneticiler istenmeye başlandı. İnsan hakları düşüncesi, hukuk yasaları arasında önemli bir yer işgal etmeye başladı. İnsanların insan olmasından dolayı, doğuştan itibaren bazı hak ve özgür-

lülkelerine sahip olduğu düşüncesi taraftar bulmaya başladı. Bu hakların ikinci bir kişiye veya yönetime devredilemeyeceği kabul edildi. Böylece Aydınlanma Dönemi, insan hakları düşüncesinin yaygınlaştığı ve kabul gördüğü çağ oldu.

Aydınlanma Döneminin en önemli insan hakları temsilcisi Fransız düşünür Jean-Jacques Rousseau'dur. Rousseau'ya göre, insan doğal durumda özgür ve eşittir. Fakat toplumsal hayatla birlikte insanlar özgürlüğünü ve eşitliğini kaybettiler. Bu nedenle, insanlar sözleşme yaparak devlet kurdular. Devletle toplum arasındaki sözleşme sözsüz ve yazısızdır. Devlet, özgürlüğü ve eşitliği temin edebilir veya güvence altına alabilir. Ona göre, devletin görevi insanların haklarını sağlamak ve korumaktır. Özellikle de temel hak olan yaşama hakkının güvence altına alınabilmesi için insanlar kendiliğinden böyle bir sözleşmeye gitmişlerdir. Rousseau insanların yaptığı bu sözleşmeye "toplum sözleşmesi" adını verir. Toplum sözleşmesi fikri, insan hakları düşüncesinin Avrupa ve Amerika'da gelişmesini büyük ölçüde etkilemiştir.

Toplum sözleşmesinin Amerika'daki etkisini, 1776 yılında yapılan Virginia İnsan Hakları Bildirisi'nde görmek mümkündür. Bu bildiriye yer alan, "Tüm insanlar doğuştan eşit derecede özgür ve bağımsızdırlar. Doğar doğmaz edindikleri belli bazı haklar vardır. Siyasî bir topluluk kurdukları zaman, hiçbir anlaşmayla gelecek kuşakları bu haklardan vazgeçmeleri için zorlayamazlar. Yaşama ve özgürlük haklarıyla, mülk edinme ve sahip olma, mutluluk ve güvenlik arama ve kazanma olanağı da bunların arasındadır." ilkeleri tüm insanlar için geçerlidir.

İnsan hakları düşüncesi, 1789 Fransız İhtilâli'yle artık doğal hukukun vazgeçilmez bir parçası olmuştur. 1789 yılında Fransa'da İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi yayınlanmıştır. Bu beyanname, Aydınlanma Dönemindeki insan hakları düşüncesinin gelişiminin bir özeti ve sonucudur. Önemi ise tüm insanların hak ve özgürlüklerinden bahsetmesinden kaynaklanmaktadır.

İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi, Aydınlanma Döneminin temele koyduğu hümanizm düşüncesi doğrultusunda, insanı bir amaç ve değer gören ilkeleri temele almıştı. İnsanların doğuştan itibaren eşit oldukları düşüncesini savunması sonucu, soylu ve asillerin de diğer insanlardan farklı olmadıklarını ortaya koydu. Böylece egemenliğin Tanrı'dan gelen bir güçle kralda veya yöneticide olmadığını, ulusa ve seçilmiş kişilere ait olduğunu savunuyordu.

Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi genelde şu ilkeleri içermektedir:

- * İnsanlar, yasa önünde eşit ve özgür doğarlar; özgür ve eşit olmayı tüm yaşamları boyunca sürdürürler.
- * Her siyasî topluluğun (devletin) amacı, insanın doğuştan getirdiği ve zaman içinde de değişmez olan temel hakları korumaktır. Bu haklar, özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir.
- * Özgürlük diğerlerine zarar vermeden her şeyi yapmak demektir. Bir insanın doğal haklarını kullanması, toplumun diğer üyelerine sağlanan aynı haklarla sınırlanmıştır. Bu sınırları yalnız yasalar belirler veya değiştirir.
- * Hiçbir düşünce, geçerlilikte olan yasaya karşı gelmedikçe veya kamu düzenini bozmadıkça, kınanamaz.

Bu gelişmeler sonucu insanların temel hakları olan yaşama hakkı, özel yaşamın gizliliği, eğitim hakkı, sağlık hakkı, düşünce, kanaat ve fikirlerini bildirme hakkı, din ve

vicdan özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı, seyahat özgürlüğü gibi hakların ortaya çıkmasına ve gelişmesine yol açmıştır. Böylece insan hakları gelişmesini hızlandırmış ve günümüze kadar artan bir ilerleme ile gelmiştir.

3. XX. Yüzyılda İnsan Hakları Düşüncesindeki Gelişmeler

20. yüzyılda insan haklarına bakış bireysellikten toplumsallığa doğru olmuştur. 19. yüzyılda bireyin hakları devlete karşı korunmaktaydı. Fakat bu tür korunmada bazı birey ve gruplar daha çok insan haklarından yararlanmaktaydı. Bu durum eşitsizliğe yol açmaktaydı. 20. yüzyılın ilk yarısında tüm bireylerin korunamadığı ortaya çıktı. Böylece bireyci insan hakları anlayışı yerini **toplumcu insan hakları** düşüncesine dönüştü.

İnsan hakları düşüncesinde büyük gelişmeler yaşanmasına rağmen, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında bu hakların uygulanmaması ve çok sayıda insanın ölmesi üzerine, büyük acılar çekildi. Kentler ve insanlığın ortak mirası olan bir çok tarihî eser veya ürün yok oldu. Bunların sonucunda insan hakları düşüncesinin bireysel ve toplumsal boyuttan evrensel ve uluslar arası boyuta çıkması gerektiği düşüncesi ön plâna çıktı.

İkinci Dünya Savaşı öncesi, insan hakları, uluslar arası hukuksal bir ilişkiye dayanmaktaydı. Yalnızca devletler arası hukuk ilişkilerini düzenliyordu. Devletlerin iç işlerine, özellikle de devlet-vatandaş ilişkilerinde ortaya çıkan insan haklarına karışmıyordu. Devletin vatandaşlarına insan haklarına aykırı davranmasına karışmıyordu; çünkü bu durum o devletin iç işleri olarak kabul ediliyordu.

Böyle bir anlayışın sonucu olarak, uluslar arası hukuk, insan haklarını çiğneyen devlete karşı etkisizdi. Fakat İkinci Dünya Savaşı gösterdi ki, devlet-vatandaş ilişkisi yalnızca o devleti bağlayamaz; çünkü artık insan hakları bir iç durum değil, evrensel ve uluslar arası düzeyde ele alınacak bir olgu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası 1945 yılında **Birleşmiş Milletler Antlaşması** imzalandı. Böylece evrenselliğe ve uluslar arası düzeye çıkmanın ilk ciddi adımı atılmış oldu. 10 Aralık 1948'de **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi** kabul edildi. Bildirge bir başlangıç ile 30 maddeden oluşmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insanlık tarihinde yeni bir dönem açmıştır. Bildirge, insanın bireysel kişiliğini korumaya yönelik hakları ve özgürlükleri içermesi bakımından çok önemlidir. Yaşama hakkı başta olmak üzere, kişi güvenliği, kölelik yasağı, işkence yasağı ve keyfe bağlı tutuklamaları önleyici maddeleri içermektedir. Yasalar karşısında herkesin eşit olduğu düşüncesi ışığında, özel yaşamın ve mülkiyetin dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan hakkı, düşünce ve inanç hakkı gibi haklara da temel haklar olarak bildirgede yer verilmiştir. En önemli yanı ise, bildirgeye konulan tüm haklardan bütün insanların hangi ülke veya toplumda yaşarsa yaşasın yararlanabilmesidir.

Bildirgenin zayıf yanı ise, bağlayıcı ve yaptırım gücünün olmamasıydı. Yine de içerdiği anlam ve getirdiği düşünce farklılığından dolayı insanlık için çok önemliydi. Bu nedenle, uluslar arası hukuk ve ekonomiyi düzenleyen **"Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslar Arası Sözleşme"** ile **"Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslar Arası Sözleşme"** imzalandı. Fakat bu sözleşmelerin gerçek anlamda yürürlüğe girmesi 10 yıl sonra oldu. Ülkemiz, bu sözleşmeleri 1976 yılında imzaladı. Böylece bildirge ve sözleşmelerdeki hükümlerin geçerli olabilmesi için, üye devletleri kontrol edecek bir mekanizma ortaya çıkmış oldu. Sonuçta, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bağlayıcılık ve yükümlülük getiren bir bildirge oldu.

Bu çalışmalar sürerken, Avrupa Konseyine üye olan ülkeler kendi aralarında bir sözleşme yapmaya karar verdiler. 1950 yılında Roma'da "**İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme**" konsey üyeleri tarafından imzalandı. Türkiye Cumhuriyeti, 1954'de bu sözleşmeyi imzalamıştır. Bu sözleşmenin en önemli özelliği, bir denetleme mekanizması getirmesidir. Böylece **İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları Mahkemesi ve Bakanlar Komitesi** kurulmuştur. Yine bu sözleşme ile kişisel başvuru hakkı doğmuştur. Artık kişiler, kendi devletine ya da başka bir devlete karşı dava açabilmektedirler.

Bildirgede ve sözleşmelerde yazılı olan insan hakları çiğnendiği takdirde, İnsan Hakları Komisyonuna devletler arası veya kişisel başvuru yapılabilir. Başvuru kabul edilirse, taraflar ellerindeki kanıtları sunarak savunma yaparlar. Dostça ortak çözüm yolu aranır. Çözüm bulunamazsa dava, İnsan Hakları Mahkemesine gider. İnsan Hakları Mahkemesi, zarar gören tarafın zararının karşılanması için gerekli kararı alabilir.

Günümüzde bilim ve teknolojinin hızla gelişmesi sonucu, insanlar zarar görmeye başladılar. Böylece insan hakları kapsamı, değişen duruma göre dayanışma hakları adında yeni haklarla genişledi. Bunlar; çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı ve insanlığın ortak mal varlığına saygı hakkıdır.

4. Türklerde İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi

1789 yılında yapılan Fransız İhtilali sonucu yayınlanan "**Fransız İnsan ve Vatan-daşlık Hakları Beyannamesi**" ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılla birlikte etkili olmaya başlamıştır. Bu etki, Avrupa'ya okumaya giden genç aydınların sayesinde olmuştur. Ülkede yaşayan Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasındaki eşitsizlik ve padişahın sonsuz yetki gücü konusunda yeni düşüncelerle dönen Türk aydınları, devletin birey-devlet ilişkisini yeniden düzenlemesi gerektiğini öne sürdüler. Bireylere, devletin bazı hakları tanımasını istediler. 1808 yılında **Sened-i İttifak** sözleşmesiyle zengin toprak sahiplerine (âyanlara) bazı haklar verildi ve padişahın yetkilerine küçük de olsa bir sınır getirildi.

1839 yılı Osmanlı İmparatorluğu için yeni bir başlangıç tarihidir. Reşid Paşa **Gülhane Hatt-ı Hümayunu** (Fermanını), Gülhane Parkı'nda halk huzurunda okudu. Böylece Osmanlı gerçek anlamda ilk defa insan haklarıyla tanıştı. Bu fermanla; din ayırımı gözetilmeden can, mal güvenliği, şeref ve haysiyetin korunması, kişi güvenliği, özel mülkiyet edinmeyi sağlayan haklar verilmiştir. Bu hakları sağlayıp koruyacak yapısal değişiklikler yapılmış, yeni kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur.

1876 yılında **Meşrutiyet** ya edilerek, padişahın yetkileri vekillere dağıtılmıştır. Anayasa kabul edilerek, insanlara kişi güvenliği, ibadet ve basın özgürlüğü, dilekçe hakkı, eğitim hakkı, konut dokunulmazlığı gibi hak ve özgürlükler tanınmıştır. Fakat bu anayasa ve Meşrutiyet bir güvenceye bağlanmadığı için, 2. Abdulhamit, Rus savaşını bahane ederek hem meclisi kapatmış hem de tüm hak ve özgürlükleri 31 yıl süren bir baskıcı dönemde yok saymıştır.

İkinci Meşrutiyet 1908'de tekrar ya edilerek 1876 Anayasası yeniden yürürlüğe konmuştur. 1919 yılında Anayasada bazı değişiklikler yapılmıştır. Ancak hak ve özgürlükleri ihlâl edenler için, tam bir yaptırım getirilmediğinden insan hakları tam olarak uygulanamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin anayasası ve hukuku dine dayalı olduğu için dünya ve devlet işleri hep birbirine karıştırılmaktaydı. Kurtuluş Savaşı sırasında hazırlanan 1921 Anayasa'sı da savaşı nedeniyle insan haklarına yer verememişti. Bu eksiklik 1924 yılında yapılan Anayasa ile giderildi. Atatürk ilke ve devrimleri sonucu lâiklik ilkesi, devlet ve dünya işlerinin temel ilkesi oldu. Böylece, Osmanlı'nın dinsel hukuk anlayışından lâik hukuk anlayışına geçildi. Din ve devlet işleri birbirinden ayrıldı. Devlet yönetimi ve ilkelere, aklın ve bilimin belirlediği ilkelerden oluşturuldu. Egemenlik, Osmanlı soyundan alınarak, kayıtsız ve şartsız millete verildi. Böylece ülkemizde insan hakları düşüncesinin gelişmesine ortam hazırlandı.

1961 yılında yapılan Anayasa ile, ülkemizde insan haklarını ve özgürlüklerini koruyacak ve güvence altına alacak kurum ve kuruluşlar kuruldu. **Anayasa Mahkemesi, İkinci Meclis, Yüksek Hakimler Kurulu** gibi kurumlar yargısal denetimi sağlayarak, insan haklarını güvence altına aldılar. Bu Anayasa ile birlikte insan hakları geniş ve ayrıntılı olarak üç başlık altında tanımlandı: "**Temel Hak ve Özgürlükler**", "**Sosyal ve Ekonomik Hak ve Özgürlükler**" ve "**Siyasî Hak ve Özgürlükler**" olarak düzenlendi.

Hâlen yürürlükte olan 1982 Anayasası, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi temele alınarak hazırlandı. Bu Anayasayla insan hak ve özgürlüklerinin sınırları tam olarak belirlendi. Devletin bu hakları hangi durumda, ne ölçüde sınırlayacağı veya genişleteceği tam olarak tanımlandı. Böylece bu sınırlama ile insan hak ve özgürlükleri güvence altına alınmış oldu ve hiçbir zaman insan haklarının özünü tehlikeye sokulamayacağı vurguladı.

Sonuç: İnsan Haklarının Korunması

İnsan haklarının ulusal düzeyde korunması, bütün insanların insan haklarının bulunduğu anlamına gelmez. Çünkü başka devletlerde yaşayan insanların da hak ve özgürlükleri vardır. Demokratik yönetime sahip devletlerde insan hakları belli oranlarda korunurken, demokratik yönetime sahip olmayan devletlerde insan hakları yeterince korunmamakta ya da hiç korunmamaktadır.

Dünya üzerinde bazı devletler, baskıcı, ırkçı, dinci, vb, yönetim biçimlerine sahiptirler. Bu tür yönetime sahip devletlerin bir kısmında insan hakları, bir gruba ya da yönetime yakın olanlara tanınmış, geri kalan büyük çoğunluğa tanınmamış olabilir. İnsanlar; din, dil, inanç, ırk, düşünce, mezhep farklılıkları nedeniyle iyi ya da kötü muamele görebilir. Bazı vatandaşlar imtiyazlara sahipken, bazıları birçok açıdan ezilebilir. Yöneticiler iktidarda kalabilmek için halkına baskı yapabilir. Güçlü olanlar, güçlerini yitirmemek için güçsüzlere fırsat vermeyebilirler. Halk sorgulanmadan ve kanıtlanmadan hapse atılabilir ve işkence görebilir.

2. Dünya Savaşı'ndan önce bir devlet diğer devletin iç işlerine karışmamaktaydı. Diğer devletin vatandaşına yaptığı kötü muameleyi, o devletin iç sorunları olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca bu tür olumsuzlukları önleyecek uluslar arası bir antlaşma ya da kuruluş yoktu. Çünkü her devletin kendine özgü bir iç hukuku vardı ve bu hukuka dış bir devletin müdahale etme yetkisi yoktu. Fakat 2. Dünya Savaşı göstermiştir ki yalnızca kendi devletimizde insan haklarını korumak, diğer devletlerdeki insanların ölmesine ya da insanlık dışı muamele görmesine izin vermemektir.

2. Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında uluslar arası düzeyde insan haklarını koruma çalışmaları başlatılmıştır. Çünkü her insan nerede yaşarsa yaşasın insan onuruna yaraşan bir yaşam sürme hakkına sahiptir. Bu ilkedен hareketle, "insan hakları tüm insanların doğuştan sahip oldukları haklardır ve onların tek tek her insanda korunması gerekir" düşüncesi uluslar arası düzeyde kabul gördü.

Henüz 2. Dünya Savaşı sürerken 1941 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin **Roosevelt** insan haklarıyla ilgili dört temel özgürlüğün bütün dünyada gerçekleşmesi gerektiğini söylemiştir. Bu dört temel özgürlük şunlardır: Söz ve ifade özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, yoksulluktan ve korkudan kurtulma özgürlüğü.

2. Dünya Savaşı'nın büyük acıları sonucunda Birleşmiş Milletler Antlaşması 26 Nisan 1945 yılında imzalanmıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması, insan haklarının her koşulda korunması gerektiğini vurgulaması bakımından çok önemlidir. Bu antlaşma ile insan hakları sorunu uluslar arası hukuk, uluslar arası kuruluşlar, belgeler ve gönüllü kuruluşlar düzeyinde ele alınmaya başlanmıştır. Eğer bu gelişmeler olmasaydı, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenmiş suçlar cezalandırılmayacaktı. 2. Dünya Savaşı sonrası, savaş suçluları ve soykırım yapanlar, yargı önünde hesap vermişlerdir.

Fakat bu gelişmeler yine de bazı yerlerde başarıya ulaşmadı. Örneğin; Güney Afrika Cumhuriyeti, nüfusunun % 90 siyah olmasına rağmen, ülkenin yönetimi beyaz azınlığın elinde uzun süre kaldı. Siyah halk fakir ve topraksız bırakıldı. Her tür işkenceye ve insanlık dışı davranışa tabii olundu. Siyah halkın lideri Nelson **Mandela** 27 yıl hapis yatıktan sonra 1990 yılında serbest bırakıldı. Yönetim çoğunluğun eline geçti. Böylece insan hakları herkes için korunmaya ve uygulanmaya başlandı. Dünyadaki bazı devletler günümüzde bile baskıcı yönetimlerle yönetilmeye devam etmektedir. Fakat uluslar arası antlaşmaların ve kuruluşların baskısı sonucu bu ülkeler de insan haklarına uymaya ve korumaya zorlanmaktadır.

İnsan hakları düşüncesi, demokrasi anlayışını benimsemiş ve hukukun üstünlüğü ilkesini devletin yönetim ilkesi yapmış toplumlarda ortaya çıktığını ve geliştiğini tarih bize göstermektedir. İnsan haklarının korunması da ancak demokrasi ve hukukun işediği devlet biçimlerinde olacağı da çağımızın tartışmasız bir olgusudur. Bu nedenle, insan hak ve özgürlükleri, anayasa ve yasalarla korunduğu, bu hakların ne olduğu eğitiminin verildiği, insanların gelişmesi için gerekli olanakların hazırlandığı, hukuk, demokrasi ve lâikliği temel ilke edinildiği ülkelerde bireylerin sahip olabileceği olanaklardır.